

Трибуна Молодого Вченого

УДК 349.3

Артюх Юлія Ігорівна,
аспірант кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано міжнародні нормативно-правові акти, які регулюють питання соціального забезпечення вимушених переселенців. Визначено й охарактеризовано особливості міжнародно-правового рівня регулювання соціального забезпечення вимушених переселенців.

Ключові слова: міжнародний документ, нормативно-правовий акт, правове регулювання, соціальне забезпечення, вимушені переселенці.

Artyukh J. Legal regulation of social security for forcibly displaced persons: a comparative aspect

In the article the international regulations governing social security of internally displaced person is analyzed. Features of international legal regulation of social security of internally displaced persons are defined and described.

Key words: international document legal act, regulation, social security, internally displaced persons.

Артюх Ю.И. Правовое регулирование социального обеспечения вынужденных переселенцев: сравнительный аспект

В статье проанализированы международные нормативно-правовые акты, регулирующие вопросы социального обеспечения вынужденных переселенцев. Определены и охарактеризованы особенности международно-правового уровня регулирования социального обеспечения вынужденных переселенцев.

Ключевые слова: международный документ, нормативно-правовой акт, правовое регулирование, социальное обеспечение, вынужденные переселенцы.

Актуальність досліджуваної тематики викликана тим, що на сьогодні велика кількість громадян фактично є вимушеними переселенцями, однак не всі вони юридично отримали відповідний

правовий статус та потребують значних ресурсів (житло, одяг, харчування, працевлаштування, влаштування дітей до дитячих садків і шкіл, навчання, перекваліфікація, реабілітація, психологічна та медична допомога тощо) для поновлення свого нормального життя на вільній території України. Це зумовлює необхідність аналізу чинної нормативно-правової бази та виявлення позитивних і негативних тенденцій у сучасній правовій регламентації відповідних суспільних відносин. При цьому варто брати до уваги те, що дослідження національного законодавства варто здійснювати, виходячи з характеристики основних положень у цій царині, що встановлені у міжнародних документах, ратифікованих Верховною Радою України.

Стан дослідження. Порушена проблематика висвітлювалася у наукових працях таких вчених, як: Г.І. Балюк, Н.Б. Болотіна, Я.О. Грабова, В.А. Гринчак, О.М. Дуюнова, В.В. Жернаков, М.В. Кравченко, І.Г. Козинець, Л.Ю. Малюга, В.С. Маринець, А.В. Міськевич, Д.П. Мельничук, В.О. Новик, О.Т. Панасюк, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, Б.Ю. Підгороцький, В.І. Прокопенко, О.І. Процевський, В.О. Сачок, М.М. Сірант, В.С. Тарасенко, Н.І. Тищенко, О.В. Тищенко, Г.І. Чанишева.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням того, що широка поява в Україні вимушених переселенців відбулася протягом останніх кількох років, на сьогодні у вітчизняній науковій юридичній літературі відсутні комплексні доктринальні дослідження із цієї проблематики, що обумовлює надзвичайний теоретичний інтерес до порушених питань. Крім того, науково-правового аналізу потребує чинна нормативно-правова база, яка регулює соціальне забезпечення вимушених переселенців, з метою визначення системи відповідних законодавчих та підзаконних правових актів, що має важливе значення у процесі виявлення прогалин, суперечностей, недоліків юридичної техніки, здійснення застосування і тлумачення правових приписів тощо.

Аналізуючи міжнародно-правовий рівень правового регулювання соціального забезпечення вимушених переселенців, слід наголосити на тому, що відповідні норми міжнародного права, які регламентують відносини за участю таких суб'єктів, встановлюють міжнародно-правові стандарти дотримання їх прав та містяться в угодах (договорах), які покликані регулювати певні сфери міжнаціональних відносин. Міжнародний механізм нормативно-правових стандартів забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб базується на застосуванні норм

універсальних та спеціалізованих угод, що регулюють правові та процедурні питання. Так, до універсальних угод, які встановлюють загальні принципи забезпечення прав внутрішніх переселенців, належать: Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року [1], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [2], Міжнародний пакт про соціальні, економічні і культурні права від 16 грудня 1966 року [3], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року [4]. У вищезазначених міжнародних договорах закріплені права та свободи людини, якими вона володіє незалежно від будь-яких ознак, в тому числі і у зв'язку з вимушеним переселенням у примусовому або добровільному порядку у межах своєї держави внаслідок дії непереборних обставин. Тобто на держави та їх національне законодавством покладено обов'язок забезпечити мінімальний обсяг соціального захисту усіх громадян незалежно від особливостей їхнього правового положення.

Відповідні міжнародно-правові норми мають загальний характер і є надзвичайно важливими, однак особи, які змінили місце свого постійного проживання у своїй країні в результаті таких соціальних явищ, які реально загрожували їхній безпеці, потребують додаткових заходів для організації свого життя за новим місцем проживання, що зумовлює необхідність в організації їхнього додаткового захисту порівняно з іншими громадянами, а отже, і створення відповідної правової бази, яка має забезпечити нормативне регулювання таких суспільних відносин.

Крім того, до універсальних угод міжнародно-правових стандартів забезпечення прав внутрішніх переселенців можна віднести й Конвенцію ООН 1951 року про статус біженців [5] і Протокол 1966 року [6], що стосується статусу біженців, адже багато процедур стосовно захисту біженців застосовується за аналогією й до внутрішніх переселенців. Це пов'язано з тим, що внутрішні переселенці за своїм фактичним положенням подібні до біженців, за винятком лише тієї відмінності, що вони в результаті дії несприятливих чинників змушені шукати захисту не за межами своєї держави, а на території власної країни, однак у тих її районах, де відсутні реальні загрози їхньому життю і здоров'ю, власності тощо. Таким чином, при вирішенні питання щодо нормативного урегулювання правового положення внутрішніх переселенців, доцільно

брати до уваги і позитивний досвід міжнародної нормативної регламентації соціального забезпечення біженців.

Незважаючи на значний масив міжнародно-правових норм на сьогодні, вони не здатні забезпечити адекватної реакції на виклики сучасності, зокрема і щодо міжнародно-правового захисту внутрішньо переміщених осіб. У науковій літературі відзначається, що з відповідним соціальним явищем уперше зіткнулися тільки в останнє десятиліття ХХ століття. Після Другої світової війни на міжнародному рівні намагалися створити законодавчі механізми щодо захисту осіб, які, рятуючись від переслідувань, перетинали державні кордони. Але механізми, створені для біженців, не врахували тих осіб, які вимушені були переміщатися всередині власної країни. Ці особи, які внаслідок різних причин не змогли або не побажали покинути свою країну, не підпадали під міжнародно-правовий захист. Виходу на міжнародний рівень цієї проблеми також заважало традиційне уявлення про державний суверенітет. Уряди країн залишали за собою виключне право вирішувати питання, пов'язані з положенням своїх громадян [7, с. 258]. З наведеного вбачається, що актуальною проблемою міжнародно-правового регулювання правового статусу внутрішніх переселенців, зокрема і щодо їх соціального забезпечення, є потреба у розробленні спеціального міжнародного договору (угоди), який би урегулював всі не вирішені на сьогодні питання, оскільки сучасний стан нормативної регламентації у цій сфері міжнародних правовідносин характеризується значними прогалинами.

Розвиток суспільних відносин наприкінці ХХ століття поставив перед світовим співтовариством проблему значної кількості внутрішньо переміщених осіб у зв'язку з проведенням громадянських війн, техногенних катастроф та інших несприятливих явищ, які змусили громадян різних країн відчувати небезпеку у власній державі. За таких умов виникла потреба розробити дієвий механізм захисту прав, свобод та законних інтересів людей на території їхніх же держав. Складовою наведеного є розробка відповідної нормативно-правової бази міжнародного рівня, що має забезпечити однаковий рівень захисту громадян від порушень з боку національних урядів у країнах їхнього громадянства, які були вимушені масово залишити своє постійне місце проживання та змінити його на інше у межах Батьківщини.

У 1992 році Генеральний секретар ООН на прохання Комісії з прав людини призначив доктора Франсіса М. Денга своїм представником з

питань переміщених осіб і доручив йому розробити нормативні рамки щодо забезпечення захисту переміщених всередині країни осіб [8, с. 314-315]. Дослідивши зазначене питання, було рекомендовано підготувати єдиний узгоджений документ, оскільки чинні міжнародні норми містилися у багатьох законодавчих актах, до того ж норми мали уривчастий характер, були нечіткі та мали прогалини з питань врегулювання статусу переміщених осіб. За дорученням Генеральної Асамблеї ООН та Комісії з прав людини були розроблені і в 1998 році прийняті «Керівні принципи з питань переміщених всередині країни осіб» [9], які врегульовують вимушене переміщення осіб всередині країни та є керівними вказівками для міжнародних і неурядових організацій та національної влади для розробки законодавчих актів та політичних заходів стосовно переміщення всередині країни [7, с. 259]. Проведення відповідної роботи на міжнародному рівні має величезне значення, оскільки вперше було підготовлено комплексний документ, який присвячений проблематиці внутрішніх переселенців, що можна відзначити як початок нормативного урегулювання відповідної сфери міжнародних відносин.

У спеціальній літературі відзначається, що, розробляючи «Керівні принципи з питань переміщених всередині країни осіб» [9], світова спільнота виходила з того, що хоча чинне міжнародне гуманітарне право та норми із захисту прав людини поширюються на внутрішніх переміщених осіб, в деяких аспектах вони не є достатніми для забезпечення належного захисту. Керівні принципи не є обов'язковим правовим документом, проте засновані на нормах міжнародного права передусім таких, як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція про статус біженців. Вони деталізують положення названих актів, які відповідають специфічним потребам внутрішніх переселенців, і пояснюють, як необхідно їх застосовувати в умовах внутрішніх недобровільних переміщень [10]. Отже, хоча відповідний спеціальний міжнародно-правовий документ і не має загальнообов'язкового характеру, він може бути взятий до уваги при розробці вітчизняного законодавства щодо правового регулювання соціального забезпечення внутрішніх переселенців, оскільки враховує та базується на міжнародно-правових договорах.

Концептуальною основою «Керівних принципів з питань переміщених всередині країни осіб» [9] є доктрина «суверенітет як відповідальність», суть якої полягає в тому, що національна влада зобов'язана і несе відповідальність щодо надання захисту та гуманітарної допомоги переміщеним усередині країни особам, що знаходяться під її юрисдикцією, а у випадках, коли держава не має можливості забезпечити фізичний захист і надати допомогу своїм громадянам, вона повинна звертатися за допомогою та приймати її ззовні. При цьому міжнародне співтовариство має право і зобов'язане наполягати на своєму втручанні [7, с. 259]. Відповідно до «Керівних принципів з питання переміщення осіб всередині країни» внутрішньо переміщені особи – це особи, або групи осіб, яких змусили рятуватися втечею або залишити свої домівки чи місця звичайного проживання в результаті або з метою уникнути наслідків воєнного конфлікту, масового насильства, порушень прав людини, стихійного чи викликаного людською діяльністю лиха, й які не перетинали міжнародно визнаних державних кордонів [9]. У них передбачають норми щодо захисту від недобровільного переміщення, допомогу при переміщенні, гарантії безпечного повернення, переселення та реінтеграції, а також визначають гарантії, що мають надаватися на всіх фазах процесу, або специфічні для кожної з них. Аналіз Керівних принципів з питання переміщення осіб усередині країни [9] свідчить, що вони покликані захистити внутрішніх переселенців від дискримінації, яка була зумовлена їхнім фактичним статусом, забезпечити дотримання їх прав, свобод і законних інтересів, які передбачені актами міжнародного та національного права.

«Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країни» передбачають, що основний обов'язок і відповідальність за надання захисту і гуманітарної допомоги внутрішнім переселенцям покладається на національну владу, їм повинен забезпечуватися захист від насильства, тортур, від голоду як методу ведення війни, від використання людей як захисного щита, недобровільного вербування до збройних формувань та від загроз подібних дій. Із цього приводу треба звернути увагу на двадцятий принцип, відповідно до якого влада зобов'язана видавати внутрішнім переселенцям всі документи, необхідні для визнання і реалізації їхніх прав, спростити заміну втрачених документів, не вимагати повернення в місце попереднього проживання за залишеними там документами [9]. Також варто звернути увагу на те, що внутрішні переселенці не лише мають право отримувати відповідну допомогу від

національної влади, але і просити про неї. Крім того, важливим є акцентування уваги на тому, що правовий статус внутрішньо переміщеної особи не звільняє від кримінальної відповідальності за кримінально карані діяння, зокрема злочини проти людяності чи воєнні злочини.

У «Керівних принципах з питання переміщення осіб всередині країни» вказано, що у першу чергу потрібно задовольняти потреби найбільш незахищених категорій (діти без супроводу, вагітні жінки, інваліди, особи похилого віку). Влада повинна сприяти єдності сімей, пошукам зниклих родичів тощо. Внутрішні переселенці мають право на достатній життєвий рівень. Їм має бути забезпечено доступ до продуктів харчування, тимчасового житла, необхідного одягу та базових медичних послуг, а за потреби – до психологічної та соціальної допомоги. Незаперечним їхнім правом є також доступ до освіти. Їм гарантується свобода пересування, тобто можливість шукати безпечного місця на території своєї країни, а також вільний виїзд за межі держави і пошук притулку за кордоном. Водночас вони мають бути захищені від недобровільного повернення чи переселення в місця, де може виникнути загроза їхньому життю чи здоров'ю. Компетентні органи несуть головну відповідальність за встановлення умов, які б забезпечили таким суб'єктам можливість повернутися до своїх домівок або переселитися для проживання в іншій частині країни, вони повинні докласти всіх зусиль для забезпечення реінтеграції повертанців [10]. Беручи до уваги те, що Україні необхідно оперативно здійснювати розробку національного законодавства у сфері правового регулювання соціального захисту внутрішніх переселенців, доцільно врахувати положення названого вище міжнародного документа, адже у них здійснено узагальнення основних світоглядних поглядів міжнародного співтовариства на проблеми внутрішніх переселенців, а також враховано норми основних міжнародно-правових документів із захисту прав людини. Крім того, необхідно наголосити на тому, що при реформуванні вітчизняного законодавства з проблем правового статусу внутрішніх переселенців варто відійти від аналогій з правовим положенням біженців, оскільки останні втратили захист власної держави і змушені шукати його на чужій території, в той час як внутрішньо переміщені особи не потребують такого статусу, тобто громіздких і складних процедур його визначення.

Висновок. Таким чином, характеризуючи міжнародно-правовий рівень регулювання соціального забезпечення, можна відзначити такі його риси: 1) відсутність комплексного спеціалізованого загальнообов'язкового міжнародно-правового акта щодо внутрішніх переселенців; 2) переважають універсальні міжнародні договори, які не завжди здатні врахувати специфіку правового статусу внутрішніх переселенців; 3) позитивна динаміка формування відповідного національного законодавства, яка виражається в розробленні «Керівних принципів з питань щодо переміщення осіб всередині країни», що є важливим кроком на шляху до нормативного удосконалення правового положення відповідних суб'єктів. Положення відповідного документа обов'язково слід врахувати під час законодавчого врегулювання вимушених переселенців в Україні, крім того, відповідні норм мають бути враховані і під час розробки обов'язкового міжнародно-правового договору.

Сучасний стан правового регулювання вимушених переселенців в Україні є незадовільним, а тому відповідна нормативно-правова база потребує реформування та істотного вдосконалення. При проведенні відповідної роботи слід орієнтуватися на міжнародні стандарти захисту прав і свобод людини і громадянина, які визначені у міжнародно-правових договорах, напрацьованих світовим співтовариством нормам щодо правового статусу внутрішніх переселенців, які поки що не мають обов'язкової юридичної сили, а також брати до уваги положення вітчизняного законодавства з метою розроблення максимально ефективних механізмів нормативного регулювання соціального забезпечення відповідної категорії суб'єктів.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
3. Міжнародний пакт про соціальні, економічні і культурні права від 16 грудня 1966 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Конвенція ООН про статус біженців від 28 липня 1951 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_011.

6. Протокол ООН щодо статусу біженців від 16 грудня 1966 року . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_363.

7. Козинець І.Г. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам / І.Г. Козинець, Л.В. Шестак // Молодий вчений. – 2014. – № 12 (15). – С. 258-262.

8. Гудвин-Гилл Г.С. Статус беженца в международном праве / Г.С. Гудвин-Гилл; пер. с англ. – М.: ЮНИТИ. – 1997. – 647 с.

9. Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны / Экономический и социальный Совет ООН (ЭККОС), 22 июля 1998 года E/CN.4/1998/53/Add.2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refworld.org.ru/docid/50b345932.html>.

10. Шляхи вирішення проблеми внутрішніх переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_prob1-a598d.pdf.

УДК 349.22

Вареник Олександр Сергійович,
аспірант кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕДУРНИХ НОРМ З ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

У статті досліджено поняття, сутність та значення процедурних норм у сфері припинення трудового договору. Визначено особливості та правомірність термінів «процедурні норми», «правова процедура», відображено функціональне призначення зазначених понять. Досліджено особливості матеріально-правових норм, які вони обслуговують, проведено класифікацію процедурних норм з припинення трудового договору та наведено їх приклади.

Ключові слова: праця, трудовий договір, роботодавець, працівник, процедурні норми.

Varenuik O. The concept and the meaning of procedural norms for termination of an employment contract

In the article the concept, the essence and meaning of procedural rules in termination are defined. The features and legitimacy of the terms "procedural rules", "legal procedure" reflected the functionality of these concepts are investigated. The features of substantive rules they serve, the classification of the procedural rules of termination and examples are given in the article.

Key words: labor, labor contract, employer, employee, procedural norms.